

Blanka Bošnjak
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

»NESMILEČNO ŽIVLJENJE« POTRČEVIH LIKOV KOT TEMATSKA STALNICA V NJEGOVI KRATKI PROZI

Prispevek obravnava kratko prozo oziroma novelistiko Ivana Potrča (1913–1993) z motivno-tematskega vidika, ki ga slikovito upoveduje pogosto uporabljena avtorjeva sintagma »nesmilečno življenje«, predvsem v povezavi z mnogimi pripovedno izrisanimi liki (odraslimi ter otroškimi); najbolj avtentično zajema avtor tovrstno snov iz Haloze, Slovenskih Goric in podravske pokrajine. V spominsko-avtobiografskem diskurzu prikazuje neusmiljeno revno življenje tamkajšnjih kmečkih ljudi (v glavnem pred drugo svetovno vojno), ne glede na čas nastanka takih Potrčevih kratkoproznih besedil. Analiza teh besedil izhaja iz predpostavke, da je prav zunanja forma kratke proze, predvsem novele, mladim bralcem recepcijsko dostopnejša zaradi kračine ter fabulativne nazornosti.

The article discusses short prose and novels of Ivan Potrč (1913–1993) from the viewpoint of motifs and topics, picturesquely illustrated by the frequently used author's syntagm "merciless life", especially in relation to many narratively outlined characters (adult and children's). The author is at his most authentic when drawing themes from Haloze, Slovenske Gorice and the Podravje region. In his memorially-autobiographic discourse he portrays the mercilessly poor life of the there peasant folks (mostly before the World war II), regardless of the time these short prose texts were written. The analysis of the texts is based on the hypothesis that the outer form of short prose, especially short story, is more accessible to the reception of young readers due to its shortness and fabulative clearness.

Uvodna izhodišča

V odločitvi za analizo Potrčeve nemladinske novelistike v kontekstu razmišljanja o revščini v mladinski književnosti izhajam iz predpostavke, da je prav zunanja forma kratke proze, predvsem novele, mladim bralcem recepcijsko dostopnejša zaradi kračine ter fabulativne nazornosti: M. Solar v razpravi *Eseji o fragmentima*, 1985, poudarja, da kratkost novele vpliva na kompozicijo, izbor teme, motivacijo, karakterizacijo in še na druge književne postopke. Novela je omejena navadno na en doživljaj, dogodek, njena kompozicija je osvobodjena vsega odvečnega, zato novela nemalokrat spominja na dramo (1985: 100–102). Tudi že F. O'Connor v delu *The Lonely Voice*, 1963, ki podaja sociološke, formalne in recepcijske značilnosti novele (npr. spodbuja instinktivne in čustvene reakcije pri bralcih), ugotavlja, da

je novela po svoji zgradbi blizu klasični drami in njeni trodelni strukturi, tako so navadno tradicionalne novele (kamor sodijo tudi Potrčeve) koherentne. Te in druge njihove značilnosti odgovarjajo recepcijskim zmožnostim bralcev v obdobju pubertete (od višjih razredov osnovne šole naprej), o čemer je med drugim pisal R. A. Petrovsky, 1980, ko navaja, da starejše pubertetnike privlačijo pripovedi, ki prikazujejo spolnost, smrt, greh, predsodke, pri čemer dobro in zlo nista več strogo ločena. »pač pa v literarni osebi, ki naj viharo čustvuje, tesno prepletena« (Žbogar 2007: 36). Ti bralci torej hlepijo po zgodbah, ki prikazujejo temnejše plati življenja, tragičnost dogodkov ustreza njihovim spremenjenim predstavam o svetu, romantična podoba se umika intenzivnejšemu doživljanju, pri čemer potrebujejo identifikacijo. Pomembno se jim tudi zdi, da jih besedilo spodbudi k razmišljanju, kar sovpada s psihološkim ustrojem tega starostnega obdobja in »povečanim zanimanjem za medsebojne odnose, poglobljanjem v nove izkušnje, željo po razumevanju okolice ter ocenjevanju vrednostnega sistema drugih« (prav tam). M. Zupančič pa v raziskavi *Otrok, pravila in vrednote*, 1991, ugotavlja, da pubertetniki želijo brati realistične zgodbe, saj so v t. i. konkretnem oziroma formalno-operativnem stadiju ali obdobju abstraktne inteligence (nekako od 11. do 16. leta starosti), kar pomeni, da so v fazi povečanega zanimanja za svet okrog sebe, ki ga želijo raziskati, pri čemer so že sposobni vzpostaviti distanco do besedila, ga analizirati in dopuščati različna razumevanja. (1991: 143–147). Izhajajoč iz teorije J. Piageta in B. Inhelderja poteka mišljenje adolescentov – v primerjavi z otroki, ki čutijo inferiornost in podrejenost v odnosu z odraslimi – na ravni želje po enakosti in vzajemnosti z odraslimi; vključevanje adolescentov v družbo odraslih seveda ne poteka brez napetosti. Adolescenti že premorejo refleksijo svojega mišljenja in lahko gradijo svoje sisteme, teorije, kar je pogosto kratkotrajno in neoriginalno, vendar pa omogoča njihovo moralno in intelektualno vključevanje v svet odraslih (Piaget, Inhelder 1978: 48–49). Prav zato so besedila realistične kratke proze, kot je Potrčeva (in podobna umetnostna besedila drugih avtorjev), s fenomenološkega vidika (z etično, estetsko ter spoznavno razsežnostjo in uravnoveženostjo) kot z vidika literarnega kanona večkrat umeščena že v osnovnošolske učne načrte kakor tudi berila.¹ Tovrstna nemladinska besedila torej ustrezajo z recepcijskega vidika, predvsem pa z vidika kognitivnih in psiholoških zmožnosti bralcev v puberteti oziroma adolescenci, pri čemer je potrebno besedila ob obravnavi ustrezno umestiti v nacionalno-kulturni, socialno-zgodovinski ter sodobni aktualizacijski kontekst (tudi jezikovno in slogovno).

Potrčeva izbrana kratka proza

Obravnavana Potrčeva kratka proza prvenstveno torej ne sodi v sklop mladinske književnosti; otrokom in mladini je avtor namenil predvsem zgodbe o Vanču (najbolj poznana je *Pravljica o Vanču* (1973) iz zbirke Lastovke, ilustriral jo je Ive Šubic, nastala je med vojno), slikaniško obliko pa ima novela *Onkraj zarje* (1987) z bogatimi ilustracijami Milana Bizovičarja, ki je izšla v zbirki Slavček. Prispevek

¹ Kakor npr. v berilu *Novi svet iz besed 8: berilo za 8. razred osnovne šole*, Ljubljana, Rokus Klett, 2012, predvsem med besedili slovenske književnosti 19. in prve polovice 20. st. (Miško Kranjec: *Otroci, čigavi ste?*, Janko Kersnik: *Mačkova očeta*, Ivan Tavčar: *Holekova Nežika*).

bo tako obravnaval kratko prozo oziroma novelistiko Ivana Potrča (1913–1993) predvsem z motivno-tematskega vidika, ki ga slikovito upoveduje pogosto uporabljena avtorjeva sintagma »nesmilečno življenje«, predvsem v povezavi z mnogimi pripovedno izrisanimi liki (odraslimi ter otroškimi); najbolj avtentično zajema avtor tovrstno snov iz Haloz, Slovenskih Goric in podravske pokrajine. V spominsko-avtobiografskem diskurzu prikazuje neusmiljeno revno življenje tamkajšnjih kmečkih ljudi (v glavnem pred drugo svetovno vojno), ne glede na čas nastanka takih Potrčevih kratkoproznih besedil.

Potrča je življenje globoko prizadevalo že od rane mladosti, ko je kot sin mlinarja s propadajoče kmetije v rojstni vasi Štuki pri Ptujju spoznaval socialne krivice v življenju bajtarjev, viničarjev, kočarjev – ali povedano z njegovimi besedami iz intervjuja ob 70-letnici:

»Vse to se je globoko zajedalo vame in krivice, ki so zevale iz vsakdana teh preprostih ljudi, so mi potisnile pero v roke. /.../ Videl sem viničarja, kako poljublja roko nemškemu gospodu, otroke, ki so trpeli in jim tudi starši niso prizanesli. /.../ Pa kočarska lakota, garanje pri mlačvi, kopanje na strmem svetu, klavrna družinska nesoglasja, nezakonske matere, pijančevanja in s tem povezano propadanje kmetij, vse to sem doživljal, kopičilo se je v meni, dokler ni izbruhnilo na dan: Da zgodaj sem spoznal, kaj pomeni Freudova psihologija« (Drole 1983: [13]).

Največkrat izvirajo tovrstne podobe iz strahotne bede teh nesrečnih ljudi, kar za takratni čas in prostor potrjujejo tudi sociološke ter zgodovinske raziskave. O tem je med prvimi v svojih raziskavah o socialno-ekonomskih razmerah v Halozah pisal že Potrčev gimnazijski profesor dr. Franjo Žgeč,² ki mu je Potrč zatem namenil spominsko novelo z naslovom *Profesor* (novela je bila v objavljena v zbirki *Onkraj zarje*, 1966), v svojih spominskih zapiskih pa ga je izpostavil skupaj z drugimi profesorji,³ ki so odločilno vplivali na oblikovanje njegovega svetovnega in literarnega nazora: »Na gimnaziji pa se je vedno bolj čutil vpliv takšnih profesorjev, kakor so bili sociolog in profesor dr. Žgeč, ki je v tistih letih objavljaval v *Sodobnosti* sociološke razprave o Halozah (Gorca in Dežno) /.../«. ⁴ Franjo Žgeč je ptujskim dijakom s svojim poglobljenim socialno-družbenim zavzetim delovanjem in z razpravami razkrival dejstva o krivičnih razmerah v domači vasi in drugod.

»Med drugim navaja, da so imeli Haložani v svoji lasti le zanemarljiv delež majhnih vinarogradov (14, 1 %), od katerih niso mogli živeti, preostalih 85,9 % pa posestniki s Ptujjskega polja ter domača in tuja posvetna oziroma cerkvena gospoda. Minoritski konvent v Ptujju je imel po teh podatkih v Halozah v lasti kar 236,62 ha posesti« (Čeh Steger 2012: 279–280).

² S svojimi razpravami (mdr. razprava *Beda haloške dece* in nje sociološki vzroki, *Sodobnost*, 1935) je dr. Franjo Žgeč postal oster kritik izredno slabega socialnega stanja Haložanov, predvsem otrok malih posestnikov in viničarjev pred drugo svetovno vojno. »Že kot dijak in pozneje visokošolec je prepotoval Haloze po dolgem in počez ter nato kot profesor na ptujski gimnaziji strokovno raziskoval vzroke razmer, ki jih kot mladenič ni doumel. Izpostavljal je neugodno (celo nevarno) razmerje lastništva, številčne viničarske družine, vino brez cene, slabo rodnost sadja, pomanjkanje denarja in s tem tudi hrane, obutve in oblačil« (Dežman 2005: 505).

³ Npr. levičarsko usmerjeni profesorji, poleg sociologa in marksista dr. Franja Žgeča še Marja Boršnik, Anton Ingolič, Fran Onič; v dijaških letih so pogosto razpravljali tudi s katehetom dr. Stankom Cajnkorn (Čeh Steger 2012: 279).

⁴ Ivan Potrč: *Besede o samem sebi in o pisanju* (tipkopis z rokopisnimi popravki). Rokopisna zapuščina v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj: škatla 2, mapa 3, str. 3 (letnica iz rokopisa ni razvidna, domnevamo, da gre za l. 1990). (Odlomek pretipkan tudi s pravopisnimi posebnostmi.)

Po letu 1920 so se viničarji organizirali v strokovno organizacijo pod okriljem Strokovne zveze viničarjev, zato so jih lastniki vinogradov preganjali in odpuščali; že tako zadolžene vaščane je leta 1929/30 prizadela še huda zima, zato je kmečko vprašanje postalo poglavitni družbeni in gospodarski problem. Po letu 1932 sta imela lakota in splošno pomanjkanje tukaj »domovinsko pravico«, kakor je zapisal domačin iz Cirkulan dr. Vladimir Bračič, ki med drugim tudi ugotavlja, da so kočarji in mali kmetje »stradali kruha in ga zato hodili iskat blizu in daleč od doma« (Bračič 1982: 78). Avtentično je o revščini na Ptujskem in Dravskem polju spregovoril na več mestih (izven literature) tudi Potrč sam, npr.:

»/.../ vse tole večno jesensko deževje, ki pere ilovnate vinograde in listje z drevja, da se ti pokažejo te naše slamnate kočice v vsej svoji nesmilečni revščini – je stokrat, je tisočkrat prekleto ozadje tega našega kočarja, kmeta, izgaranih mater, lačnih otrok – še shodijo nikar, ko jih že priganjajo! – zaradi skorjice kruha, zaradi slamnate strehe! Za vse to se morajo tisočkrat in tisočkrat poniževati, prositi in plaziti, da nakrmijo sebe in deco, da nagarajo za davke /.../« (Potrč 1990: 121).

Potrčeva kratka proza je po prvi zbirki *Kočarji in druge povesti* (1946) izhajala v različnih izborih in zbirkah: *Nesmilečno življenje* (1965), *Onkraj zarje* (1966), *Onkraj zarje* (1987)⁵, *Imel sem ljubi dve* (1976), *Ko smo se ženili* (1983), *Koraki* (1983, kot 5. knjiga *Izbranega dela* v uredništvu Potrča in Frančka Bohanca), ter doslej zadnji izbor avtorjeve kratke proze iz tridesetih let *Prepovedano življenje* (2012, 2013). Posamezna kratka proza je bila najprej objavljena v različnem periodičnem tisku (npr. *Ljubljanski zvon*, *Književnost*, *Domači prijatelj*, *Roditeljski list*, *Žena in dom*, *Obzorja*, *Naša sodobnost*, *Novi svet*) kakor tudi znotraj nekaterih izdaj *Izbranih del* v letih 1970, 1973, 1976 ter 1983.

V maju 1933 je v *Ljubljanskem zvonu* izšla prva Potrčeva novela *Kopači*, ki prikazuje pomladanski kop viničarske družine v vinogradu, pri čemer je opaziti avtorjevo pronicljivo videnje otroka, mladoletnega Frančka, ki s trdim delom dobi samo polovico prisluženega plačila za težaški kop v goricah (pri bogatem kmetu v Slovenskih goricah), kar opravlja za sramotno plačilo celotna Jurova družina (štiri dinarje na dan, šolar Franček pa dva). Ob koncu pripovedi se pojavi podoba ostarelega viničarja Jura, ki se zaradi popolnega obupa in revščine pijan znaša nad svojo obnemoglo ženo Polono, pri čemer ga najstarejši sin Lojz komaj ukroti; tudi v njem začne rasti potlačena bolečina, tudi on bo verjetno nasilnež kot oče (»da ga tišči, da mora v sebi potlačiti bol, ki se ne sme še izliti, nad nikomer znesti«), kar Potrč utemeljuje biološko-deterministično s težkimi ter nesrečnimi okoliščinami bivanja viničarjev, pri katerih sta pijanost in nasilje stalnica njihove eksistence. V intervjuju Potrč glede svoje prve objavljene novele *Kopači* v *Ljubljanskem zvonu* pojasni, da ga je prizadela krivica, ki se je dogajala viničarskemu otroku in kopaču:

»/.../ ali že takrat, komaj sem začel s pisanjem, sem tudi že napisal, kako viničarjevega fanta 'ni strah pred svetom. Delal bo. Njegove roke bodo delale, rušile in zopet delale.' To je bil takrat manifest za jutrišnjo revolucijo, še deset let ni bilo treba več čakati nanjo. /.../ Ta vera v človeka je vera v življenje – vera, ki v človeštvu ne bo nikoli prestala, dokler bo kaj živega na našem zemeljskem planetu. Ni in ne bo nikoli tako razkrojenga in neprijaznega sveta, da bi mogla ta vera v meni prenehati, prehudo in do zadnjega verjamem v to človekovo voljo ali silo do življenja« (Grandovec 1983: 6).

⁵ Novela *Onkraj zarje* v samostojni knjižni izdaji je le iz leta 1987; iz leta 1966 gre za knjižni izbor več novel, izdanih pri DZS.

Katoliško vero je tako Potrč zamenjal z vero v človeka že v sedmi gimnaziji, ko je bil leta 1934 zaradi akcije z letaki okrog novega leta izdan, ujet in zatem zaprt v ljubljanskih zaporih kar 11 mesecev, od tega pol leta v samici. Od tam je v pismu staršem 15. 6. 1934 med drugim zapisal: »Sit sem vaših črnih maš in litanij. Kako si drznete meni, ki sem komunist, govoriti o bogovih in svetnikih /.../ Ne bom prav nič molil, prav nič prosil – hočem samo pravico!« (Potrč 1934: rokopis).⁶ Pisma starši niso prejeli, ker je bilo prej zaplenjeno, razkriva nam pa tisto referenčno ozadje, iz katerega je v duhu upora in proti tedanjim splošno uveljavljenim moralnim normam Potrč podajal nazorne prizore in opise skrajne bede v svoji kratki prozi ter jih neposredno idejno orientiral v smer boja proti vsem oblikam socialnih krivic, o čemer se je avtor jasno izrazil tudi v *Besedah o samem sebi in o pisatelju*:

»Kmalu zatem pa je prišel čas, ko nam ljubi bog ni bil več nikak problem – v roke smo padli ptujski partijski organizaciji – in začenjali smo drugače razmišljati o našem krivičnem in narobešnjem svetu ali o naši zavoženi družbi: kako je ta družba krivična do človeka, še posebej do reveža, kako ni v redu, da imajo eni vsega na pretek, ko drugi stradajo.«⁷

V nadaljevanju bodo iz avtorjevih zbirk kratke proze predstavljene nekatere njegove novele, ki prvenstveno in prevladujoče tematizirajo siromaštvo, revščino, upovedujejo muko vsakdanjega težaškega preživljanja obubožanih viničarjev, kočarjev, hlapcev, dekel in mnogih drugih v poudarjenem spominsko-avtobiografskem diskurzu. Potrčeva misel v predgovoru k zbirki novel *Nesmilečno življenje: izbor novel*, 1965, kaže na to, da je njegovo pisanje o siromaštvu ne samo trpek spomin – ampak tudi neizprosna dolžnost in del zavestnega boja proti njemu, kar referira z izrazito angažiranostjo njegove literature:

»/.../ vendar pa me viničarska in kočarska siromaščina ni več zapustila, ko da mi je za vselej obležala na duši. /.../ Občutje krivice in onemogli protest, vse to se je začelo umikati zavestnemu spoznanju; siromaščina in krivica nad siromaščino, vse to se je znašlo v razredni družbi, v družbi, ki je bila preklana na dvoje in v kateri smo se mi s to siromaščino vred začeli zavedati, da je potreben boj, boj brez milosti, a da je za ta boj potrebna zavest in organiziranost /.../ Vloga literature ali pisanja v takšni družbi nam je bila znenada jasna in določena, postajala je dolžnost borca« (1965: 7–8).

Takšne izbrane avtorjeve novele, ki ustrezajo navedenim kriterijem tematizacije revščine, so predvsem naslednje (čeprav gre za načelno Potrčevo idejno orientacijo ali držo, ki je opazna tudi v drugih njegovih tekstih): *Kočarji*, *Oče*, *Pastir*, *Andraševih pet*, *Kopica otrok*, *Dekla Hana*, *Črešnje*, *Prepovedano življenje ter Srečanje s Halozami*. Ena najbolj pretresljivih podob revščine in siromaštva bajtarjev, viničarjev se pojavlja v zgodnji noveli *Kočarji*, ki upoveduje življenje kočarjev in njihovih otrok v vsej bedi. Zgarane matere so svoje lačne otroke zapuščale še pred zoro in se izčrpane vračale z dnine šele ponoči, kakor se je dogajalo materi Trezi in njenim številnim še majhnim otrokom v tej noveli:

»Otroci so se vlačili po blatnih tleh; njihovi obrazki so bili bledečni in rumenkasti, umazani kakor zemlja. Zunaj je sijalo sonce. Bil je že visok dan. Ali iz blata, v katerem so rili, ga

⁶ Rokopisna zapuščina v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj: škatla 3, mapa 2. (Odlomek pretipkan tudi s pravopisnimi posebnostmi.)

⁷ Ivan Potrč: *Besede o samem sebi in o pisanju* (tipkopis z rokopisnimi popravki). Rokopisna zapuščina v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj: škatla 2, mapa 3, str. 3 (letnica iz rokopisa ni razvidna, domnevamo, da gre za l. 1990). (Odlomek pretipkan s pravopisnimi posebnostmi.)

niso opazili. Zrasli so v tej koči pod bregom drug ob drugem, kamor jih je zapirala mati, kadar je odhajala na delo. Med temi odrapanimi stenami, med temi zamazanimi cunjami in v smradu plenice, ki so se sušile na peči, so se plazili po ličju in po slami v posteljah drug preko drugega kakor črvi ter živeli prepuščeni sami sebi. Oči so jim zasijale samo takrat, ko so se pogovarjali o kruhu in pogači, ki jo je mati prinašala z dela, če jo je mogla skrivaj vzeti« (Potrč 1965: 50).

Odlomek in celotna pripoved je mimetično prikazovanje skrajne revščine, lakote in trpljenja kočarskih otrok kakor tudi njihove matere, v nadaljevanju pa predvsem boleče nasilnih razmer zaradi moževega in tastovega pijančevanja, neusmiljene davkarije, ki hoče zarubiti zadnjo kravo, kar se ob koncu stopnjuje v naturalistično opisan Terezin umor tasta iz čistega obupa in nemočnega sovraštva, ali kakor je ta ključni tragični dogodek v luči upora ovrednotil v spremni besedi avtor sam:

»Če je kočarka, mati kopice otrok, ubila kradljivega in nasilnega preužitkarja, da bi zadostila občutku krivice in si tako pomagala, pa kočarkin mož, ko se vrača brez dela, dvigne stisnjeno pest ter pove: 'Mi jih bomo pobili, mi ...'« (Potrč 1965: 7).

V noveli *Oče* je izpostavljeno trpljenje nezakonske matere Málike, ki je sicer kmečkega stanu, vendar se zaradi očetovega grozovitega nasilja, ki izvira iz njegovega trdega in trdnega prepričanja o nemoralnosti lastne hčerke, izgnana ter visoko noseča zateče v razpadajočo kočjo, kjer jo skoraj do blaznosti pestijo mraz, vlaga, podgane ipd. Revščina, alkoholizem in nasilje nad nemočnimi otroki, ženami, dekleti, tudi domačo živino – so običajno povezani, otroci se navadno v takih okoliščinah ne rojevajo iz ljubezni, kakor še npr. v novelah *Kopica otrok*, *Andraševih pet* ter *Kočarji*, kar je v tem besedilu dodatno obteženo s Terezinim umorom tasta. Pred drugo svetovno vojno, v času Kraljevine Jugoslavije, je bil prepad med kočarji in kmeti nepremostljiv, kar je še zaostrovala cerkvena oblast z naukom o moralnem odpadništvu, zaradi česar so najbolj trpela neporočena, mlada, revna dekleta brez dote, ki so zanosila s kmečkimi fanti. Vendar so bili takim pritiskom podvrženi tudi sinovi kot potencialni dediči, kakor v noveli *Črešnje*, kjer kmečki fant, razdedinjen zaradi poroke z deklo, s katero ima sina in s katero živi v skrajnem pomanjkanju, iz sovraštva do očeta, ki ga je izobčil, požge domačijo. V noveli *Prepovedano življenje* se izpostavljena moralna paradigma zaostri do te mere, da glavni in tragični ženski lik, kočarka Tunika, po splavu pri vaški mazački umre; v že omenjeni noveli *Oče* pa je žrtev stanovsko nesprejemljivega razmerja kmečko dekle, ki zanosi s hlapcem, zato je s svojim nezakonskim otrokom kljub kmečkemu stanu izpostavljena neusmiljeni revščini.

Zaznamovanost nepriznanih nezakonskih razmerij se je v obliki trpljenja in pomanjkanja prenašala na otroke, ki so bili sad prepovedanih ljubezni, kar je na skrajno naturalističen način prikazano v noveli *Pastir*. Vanjo so vtikani preštevilni prizori srhljivega psihičnega in fizičnega nasilja gospodarja nad nemočnim nezakonskim »pankrtom«, otrokom Tinekom do te mere, da se osamljeni deček, ki ga je zapustila tudi mati, kot revni in izkoriščani pastir pri bogatem kmetu ob koncu odloči celo za samomor (po tem, ko ga je sadistični kmet skoraj do smrti pretepel, ga s kričanjem odganjal od hiše in preklinjal njegovo mater). Tinek, ki je v skrajnem obupu iskal zaslombo pri kravi v hlevu, je v bolečini spoznal:

»Vse me sovraži. Čemu sem na svetu?» je stokal. Vse njegovo pretepeno življenje je ležalo pred njim. Nič več ni mogel misliti na to, da bi se kaj spremenilo. 'Ubijem sel!' si je dejal zagrizeno« (Potrč 1965: 44).

Ob koncu tragične pripovedi dečku samomor z obešanjem, ki ga je želel napraviti tudi zaradi želje po maščevanju, ni uspel, saj ga je pred smrtjo še pravočasno rešila gospodinja.

Spominsko-avtobiografski zaris povojne novele *Srečanje s Haložami* pa je skrajna manifestativno prikazovanje haloške revščine in hlapčevstva do posvetne ter cerkvene oblasti pred drugo vojno, v tridesetih letih; že tedaj pričnejo partijo zanimati revni Haložani, zato pošilja študente, da si ogledujejo življenje siromašnega haloškega človeka na terenu:

»Študentje so se odpravili na pot s kopico vprašanj, zdaj so bili tu, kočja, katero jim je izdala lojenka, jim je stiskala srce. V mestu, v razredu, na skrivaj prediskutirana vprašanja so postala tu, sredi Halož, ki so se pokazale študentom v vsej goloti, docela odveč. Usoda viničarjeve družine jim je domala zavezala jezik« (Potrč 1983: 377).

Potrč je referenčno spominsko ozadje te novele izpostavil v *Besedah o samem sebi in o pisatelju*, kar je povezal tudi z mislijo o najrazličnejših krivičnih razmerjih, ki so tedaj prizadevala domačine, ter opozoril na problem germanizacije in celo fašizma – novela vse to podaja na izrazito avtentičen način:

»/.../ a prizadevalo nas je tudi to, kako se nemška gospoda košati na naši zemlji, kod so nas posebno prizadevali odnosi med ljudmi, saj so v Haložah mogle biti celo viničarske ženske nemška last, da se je tej gospodi to le zahotelo. Poleg tega je to bil tudi že čas, ko je začel ptujsko nemško mladino obsedati kljukasti križ ali hitlerizem.«⁸

Ob koncu novele pa sledi prikaz težkega obdobja med vojno in po njej, kar se izteče v nekakšno idealizacijo ljudske oblasti na pomlad šestinštiridesetega:

»Viničarski svet je začel misliti na agrarno reformo, na zadruge. Gorice, ki so jih toliko vekov kopali za druge, so jele za vselej postajati njihove – lastnina kočarjev, kopačev, skratka, haloških siromakov« (Potrč 1983: 381).

Vendar pa je Potrč v nekaterih izjavah do tistega povojnega časa tudi realno kritičen, kakor npr. v intervjuju za *Sodobnost* l. 1982:

»Bil je to neki povojskin čas, ki je postajal dragocen za moje pisateljstvo – dokopal sem se do spoznanja, kako se je potrebno tudi v moji socialistični domovini ali družbi biti proti vsemu gnilemu in za prizadetega človeka. Prav to gnilo pa je kdaj tudi tisto, kar se najbolj vsiljivo vesi za oblast – ali to je bitka, ki ne bo nikoli končana« (Košir 1982: 340).

Namesto zaključka

Predstavljene in še mnoge druge Potrčeve večinoma pretresljive spominske ter hkrati novelistične pripovedne podobe (izvirajoče iz vzhodnoštajerskega podeželja za časa Kraljevine Jugoslavije) uničuječe revščine in krivic, osebnih stisk

⁸ Ivan Potrč: *Besede o samem sebi in o pisanju* (tipkopis z rokopisnimi popravki). Rokopisna zapuščina v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj: škatla 2, mapa 3, str. 3 (letnica iz rokopisa ni razvidna, domnevamo, da gre za l. 1990). (Odlomek pretipkan tudi s pravopisnimi posebnostmi.)

in strahov, eksistencialnih pritiskov in moralnih dilem, vse to in še več odlikuje avtorjevo tako značilno kronotopsko obarvano prikazovanje »nesmilečnega življenja« revnega slehernika, ki se tolče skozenj za svoj vsakdanji kruh. Zvestobo tovrstnemu odkritemu prikazovanju človekove eksistence je Potrč pripisoval tudi Bevkovi literaturi, mladinski in za odrasle, zlasti je o tem podal misel v zaključku svojih *Besed o samem sebi in o pisanju*, in sicer ob izidu Bevkovega dela *Ljudje pod Osojnikom* pri Prešernovi družbi l. 1981:

»A ko smo pri Prešernovi, *pred devetimi leti*,⁹ izdali Bevkovo povest *Ljudje pod Osojnikom*, sem lahko napisal in povedal o njegovem ustvarjalnem pisanju, kako samo zvestoba svojemu ljudstvu ustvarja ljudskega pisatelja in kako je lahko samo takšna zvestoba resnično pisateljsko ustvarjalna.

Zato tudi vse te besede o mojem pisanju in o mojem času, upam, da so brez samohvale – prvo je vedno hotenje.«¹⁰

Viri

Ivan Potrč, 1933: Kopači. *Ljubljanski zvon* 53/5. 268–275. *dLib*. Ogled: 17. sept. 2013.

Ivan Potrč, 1934: *Pismo staršem* (kopija rokopisa). Rokopisna zapuščina v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj: škatla 3, mapa 2.

Ivan Potrč, 1965: *Nesmilečno življenje: izbor novel*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Ivan Potrč, 1966: *Onkraj zarje*. Ljubljana: DZS.

Ivan Potrč, 1983a: *Ko smo se ženili*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Ivan Potrč, 1983b: *Koraki. Izbrano delo* 5. Ur. Ivan Potrč in Franček Bohanec. Ljubljana: DZS.

Ivan Potrč, 1983c: Profesor. (Odlomek.) *Tednik* (27. 1. 1983). 7.

Ivan Potrč, 1987: *Onkraj zarje*. V Ljubljani: Prešernova družba.

Ivan Potrč, 1988: »*Profesor dr. Franjo Žgeč /.../*« (tipkopis). Rokopisna zapuščina v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj: škatla 3, mapa 2.

Ivan Potrč, 2012: *Prepovedano življenje: kratka proza iz tridesetih let*. Maribor: Litera.

Literatura

Franček Bohanec, 2002: *Portret Ivana Potrča. Literarnozgodovinski oris*. Ljubljana: Viharnik.

Blanka Bošnjak, 2013: Potrčeva medvojna in povojna kratka proza. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 84/49, 2–4. 51–70.

Vladimir Bračič, 1982: *Gozdne Haloze: socialnogeografska študija*. Maribor: Založba Obzorja.

⁹ S kurzivo poudarila avtorica razprave.

¹⁰ Ivan Potrč: *Besede o samem sebi in o pisanju* (tipkopis z rokopisnimi popravki). Rokopisna zapuščina v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj: škatla 2, mapa 3, str. 16 (letnica iz rokopisa ni razvidna, domnevamo, da gre za l. 1990). (Odlomek pretipkan tudi s pravopisnimi posebnostmi.)

- Jožica Čeh Steger, 2012: O Potrčevi zgodnji kratki prozi. Ivan Potrč: *Prepovedano življenje: kratka proza iz tridesetih let*. Maribor: Litera. 277–306.
- Sonja Dežman, 2005: Haloški socialni motivi v delih literarnih ustvarjalcev, povečini s Ptuj-skega. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 76/41, 3–4. 501–514.
- Živa Drole, 1983: Krivice so mu potisnile pero v roko. Sedemdeset let življenja in petdeset let dela Ivana Potrča. *TV-15 naš tovariš* (20. 1. 1983), [13].
- Nada Gaborovič, 1988: Pisatelju v čast, bralcem v užitek. (Ivan Potrč: *Onkraj zarje*.)
- Helena Grandovec, 1983 [spraševalka]: »Vera v človeka in človeštvo«. *Večer* (8. 6. 1983). 6.
- Manca Košir, 1982 [spraševalka]: Intervju Sodobnosti: Ivan Potrč. *Sodobnost* 30/4. 337–349.
- Frank O'Connor, 1963: *The Lonely Voice: A Study of the Short Story*. Cleveland: The World Publishing Company.
- Jean Piaget, Bärbel Inhelder, 1978: *Intelektualni razvoj deteta: izabrani radovi*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva (Savremena psihološka saznanja o detetu, 1).
- Ivan Potrč, 1985: Kultura prva terja pravičnejšo družbo. *Komunist* (21. 6. 1985). [12].
- Ivan Potrč, 1990: Zgodaj že po svoji poti. F. Bohanec: *Literarno omizje: [pričevanje]*. V Ljubljani: Mladika. 121.
- Ivan Potrč: *Besede o samem sebi in o pisanju* (tipkopis z rokopisnimi popravki). Rokopisna zapuščina v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj: škatla 2, mapa 3 (letnica iz rokopisa ni razvidna, domnevamo, da gre za l. 1990).
- Slovenski biografski leksikon. *Splet*. Ogled: 16. sept. 2013.
- Milivoj Solar, 1985: *Eseji o fragmentima*. Beograd: Prosveta.
- Maja Zupančič, Janez Justin, 1991: *Otrok, pravila in vrednote: otrokov moralni in socialni razvoj*. Radovljica: Didakta.
- Alenka Žbogar, 2007: *Kratka proza v literarni vedi in šolski praksi*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.